

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

FarDU.
ILMIY
XABARLAR-

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

4-2025
PEDAGOGIKA

НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

M.M.Mirzakarimova	
O'quvchilarda tadbirkorlik tushunchalarini rivojlantirishning diagnostik tahlili	5
H.K.Abbasova, Sh.A.Tojiboeva	
Роль медиа в образовании	14
G.P.Tashmatova	
Стратегии интеграции обучения языку и предметному содержанию в развитии профессиональной коммуникативной компетенции	18
O.M.Erkaboyev	
Harbiylashgan (Temurbeklar maktabi misolida) va harbiylashmagan maktab o'quvchilarining jismoniy rivojlanish darajasini baholash	24
D.A.Tursunova	
Bo'lajak o'qituvchilarni tarixiy va ma'naviy ideallarga doir bilimlarini rivojlantirishning pedagogik mazmuni va aksiologik asoslari	31
S.T.Xalikova	
Sport faoliyatini rivojlantirishda asosiy psixologik xususiyatlar	35
M.M.Xasanova, Q.O.Shodmanov	
Diqqat yetishmasligi va giperaktivlik sindromiga chalingan bolalarning klinik va psixologik-pedagogik xususiyatlari	40
F.O'.Toshiboltayev	
Ta'lim jarayoniga raqamli vositalarni integratsiyalash	43
A.M.Azimov	
Kurashda texnik va taktik ko'nikmalarni shakllantirishda pedagogik metodlar	46
X.X.Raximov	
Ijodkorlik va yaratuvchanlik qobiliyatlari: farqlar va o'xshashliklar	50
O.N.Fozilova, Sh.S.Rayimova	
Maktabgacha ta'lim tashkilotida pedagogik hamkorlikning vazifalari	54
F.Q.Qurbonova	
Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda pedagogik hamkorlikni loyihalashtirishning nazariy jihatlari	58
B.B.Nurmatov	
Bo'lajak jismoniy madaniyat mutaxassislarini ustoz-shogird an'analari asosida kasbiy kompetentligini rivojlantirishning pedagogik zarurati	62
I.I.Hotamova	
Integrating ai-powered pronunciation tools to enhance speaking proficiency in efl learners	65
U.Y.Axmedova, F.J.Muhammadqodirova	
Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida texnologik topshiriqlarni bajarishda qo'llaniladigan metodlar	68
G.Sh.Rakhimova	
Implementing authentic text approach to improve reading comprehension of efl students	71
O.R.Raxmatov	
Yolg'on axborot, dezinformatsiya va manipulyatsiyaning keng tarqalishi	74
A.A.Parmonov	
Akmeologik motivatsiya va uni bo'lajak o'qituvchilarda rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslari	78
Ch.B.Raximova	
Talabalarni lisoniy-muloqot kompetentligini rivojlantirish orqali ularning kognitiv qobiliyatlarini rag'batlantirish	83
D.A.Tursunova	
Bo'lajak o'qituvchilarni tarixiy va ma'naviy ideallarga aksiologik munosabatini rivojlantirish modeli	87
F.O'.Toshiboltayev	
Pedagogik ta'lim va dars amaliyotida akt integratsiyasining samaradorlikka ta'siri	91

UO'K: 616.89-008.434:159.922.7:37.015

**DIQQAT YETISHMASLIGI VA GIPERAKTIVLIK SINDROMIGA CHALINGAN
BOLALARNING KLINIK VA PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI****CLINICAL AND PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL FEATURES OF CHILDREN WITH
ATTENTION DEFICIT AND HYPERACTIVITY SYNDROME****КЛИНИКО-ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕТЕЙ С
СИНДРОМОМ ДЕФИЦИТА ВНИМАНИЯ И ГИПЕРАКТИВНОСТИ****Xasanova Mashxura Maxammadsidiqovna¹**¹Namangan davlat pedagogika instituti, Kreativ pedagogika va psixologiya kafedrası
o'qituvchisi**Shodmanov Qodirjon Odilxanovich²** ²Namangan davlat universiteti, pedagogika kafedrası dotsenti, p.f.n., dotsent.**Annotatsiya**

Maqolada diqqat yetishmasligi va giperaktivlik sindromi (DEGS)ga chalingan bolalarning klinik va psixologik-pedagogik xususiyatlari batafsil yoritilgan bo'lib, unda DEGSning tarixiy tadqiqotlari, xalqaro tasnifdagi o'rni va diagnostik mezonlari ko'rib chiqilgan. Ushbu sindromning rivojlanishiga biologik va psixologik-ijtimoiy omillar ta'siri tahlil qilinib, ularning bolaning xulq-atvori va o'qish jarayoniga ta'siri muhokama etilgan. Shuningdek, DEGSni tashxislash va tuzatishda tibbiy hamda pedagogik yondashuvlarning o'zaro uyg'unlashuvining ahamiyati ochib berilgan.

Аннотация

В статье подробно описана клинико-психолого-педагогическая характеристика детей с синдромом дефицита внимания и гиперактивности (СДВГ), рассмотрены исторические исследования СДВГ, его место в международной классификации и диагностические критерии. Проанализировано влияние биологических и психолого-социальных факторов на развитие этого синдрома, обсуждено их влияние на поведение и процесс обучения ребенка. Также выявлена важность сочетания медико-педагогических подходов в диагностике и коррекции СДВГ.

Abstract

The article describes in detail the clinical and psychological and pedagogical characteristics of children with attention deficit hyperactivity disorder (ADHD), reviews the historical studies of ADHD, its place in the international classification, and its diagnostic criteria. The influence of biological and psychosocial factors on the development of this syndrome is analyzed, and their impact on the child's behavior and learning process is discussed. The importance of combining medical and pedagogical approaches in diagnosing and correcting ADHD is also revealed.

Kalit so'zlar: Diqqat yetishmasligi, giperaktivlik sindromi, DEGS, giperkinetik buzilish, bolalar psixologiyasi, pedagogik yondashuv, klinik xususiyatlar, tashxis, etiologiya, psixologik omillar.

Ключевые слова: Дефицит внимания, синдром гиперактивности, СДВГ, гиперкинетическое расстройство, детская психология, педагогический подход, клинические характеристики, диагностика, этиология, психологические факторы.

Keywords: Attention deficit, hyperactivity syndrome, ADHD, hyperkinetic disorder, child psychology, pedagogical approach, clinical characteristics, diagnosis, etiology, psychological factors.

KIRISH

Hozirgi kunda dunyo bo'yicha diqqat yetishmasligi va giperaktivlik sindromi – DEGSga chalingan bolalar sonining ortishi kuzatilmoqda. Bu sindrom olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra turli yoshdagi bolalarning 4 % dan 10 % gacha bo'lgan qismini tashkil etmoqda. DEGSga chalingan bolalarni tarbiyalash amaliyotining rivojlanishi bilan adabiyotlarda ushbu sindromni tashxislash va tuzatishning psixologik va pedagogik jihatlariga katta e'tibor berila boshlandi va bu o'z navbatida qat'iy tibbiy yondashuv bilan solishtirganda muammoni tushunish chegaralarini sezilarli darajada kengaytirmoqda.

Xalqaro kasalliklar tasnifiga ko'ra DEGS F90.0 kodi bilan belgilangan, xulq-atvor buzilishi bilan bog'liq giperkinetik buzilish esa F90.1 bilan belgilangan.

Giperkinetik buzilishlar "Odatda bolalik va o'smirlik davridan boshlanadigan hissiy va xatti-harakatlarning buzilishi" tasnifi bo'limiga kiradi. Turli tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, 30-70% hollarda bir qator DEGS belgilari balog'at yoshigacha davom etishi mumkin.

Diagnostik mezonlarning o'zgaruvchanligi tufayli bola rivojlanishining turli davrlarida namoyon bo'lish xususiyatlari aniqlandi. DEGS tarqalishini taxmin qilish ham qiyin kechadi. Turli mualliflarning fikriga ko'ra, DEGS bilan kasallanish darajasi 3 dan 20% gacha bolalar va maktabda o'qishda qiyinchiliklarga duch kelgan bolalar orasida 80% ga yetadi.

Shu bilan birga, o'g'il bolalarda paydo bo'lish chastotasi 2-3 marta qizlarnikiga qaraganda yuqori, bu homilaning yuqori zaifligi bilan izohlanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

D.V. Pushkareva va T.I. Ivanovalar 18 yoshdan 44 yoshgacha bo'lgan shaxslar orasida DEGS tarqalishi 4,4% ni tashkil etishi to'g'risidagi ma'lumotlarni taqdim qilishadi. "ICD-10 diagnostika mezonlaridan foydalangan holda, kattalar orasida DEGS tarqalishi 2% ni tashkil qiladi. Erkak va ayol nisbati epidemiologik tadqiqotlarda taxminan 3 dan 4:1 gacha, klinik tadqiqotlarda esa 6:1 ni tashkil qiladi".

DEGS etiologiyasi va patogenezini bir-birini mustahkamlovchi o'zaro ta'sirda amalga oshirilishi mumkin bo'lgan ikkita asosiy omillar guruhi bilan belgilanadi.

Birinchi guruh — biologik omillar, bularga genetik omillar va miyaning morfofunksional zararlanishi kiradi, bolaning rivojlanishining perinatal davrida va erta yoshda miya yetakchi biologik omil irsiyatidir.

Sindromning irsiyligi ruhiy kasalliklar orasida eng yuqori ko'rsatkichlardan biridir (shizofreniya va autizm bilan birga) va taxminan 76% ni, yaqin qarindoshlarda (birinchi daraja) - taxminan 30% ni tashkil qiladi. Rivojlanayotgan homilaga salbiy ta'sir etiologik va biologik omillarning ro'ida kichik ahamiyatga ega, homiladorlik muddatini avval tug'ilishdagi shikastlanishlar, homiladorlik paytida onaning dorivor va psixofaol moddalarni iste'mol qilishi, jismoniy va ruhiy jarohatlar, kasalliklar, intoksikatsiyalar va boshqa ko'plab holatlar sabab bo'ladi.

Guruhga ko'p sonli ijtimoiy-psixologik omillar kiradi, ular orasida eng muhimlari ko'p qirrali mahrumlik, pedagogik e'tiborsizlik, yetarli emas uslublar, ta'lim, salbiy ijtimoiy-psixologik iqlim, oila, ota-onalarning iqtisodiy holati, oilaviy alkogolizm va boshqalar.

Giperaktiv buzilishlar patogenezida yetakchi rolmi miyaning frontal va sensomotor, morfologik va neyrodinamik o'zgarishlar ro'l o'ynaydi; neurotransmitter tizimlarining, ayniqsa norepinefrin va dopaminning ishlashining buzilishi.

Ushbu buzilishlarni amalga oshirishda miyaning minimal disfunktsiyasi vositachilik qiladi, bu yengil, minimal mavjudligi bilan ko'plab progressiv bo'lmagan holatlarning sababi hisoblanadi. Zarar erta miya bosqichlari rivojlanish (uch yilgacha), umumiy aqliy zaiflik bundan mustasno, aqliy faoliyatning qisman yoki umumiy buzilishlarida namoyon bo'ladi. Xotira va o'rganishni muvofiqlashtirishni, kiruvchi ma'lumotlarni qayta ishlashni va o'z-o'zidan saqlanishini osonlashtiradigan retikulyar shakllanish faoliyatining buzilishi ham muhimdir.

Miyaning minimal disfunktsiyasining lokalizatsiyasiga va etiologik omillarning boshqa patogenetik oqibatlariga muvofiq, diqqat yetishmasligi va giperaktivlik sindromi e'tiborsizlik, giperaktivlik va impulsivlik bilan namoyon bo'ladi, ularning kombinatsiyasi turlicha bo'lishi mumkin. E. Goldberg qayd etganidek, birinchi navbatda miyaning frontal korteksining ma'lum joylarining ishtirokiga bog'liq.

DEGS ko'pincha maktabgacha yoshdagi bolalarda tashxis qilinadi. Vosita belgilari bilan ulanishlar yetishmovchilik, statik buzilishlar, tashvish va haddan tashqari harakatchanlik, hissiy beqarorlik, jahldorlik va boshqalar xavotirlidir bunday vaziyatda ota-onalar mutaxassislariga borishi shartdir. Ayniqsa, nevrologik ko'rinishlar bilan birga kelgan hollarda: kunning ma'lum bir vaqti bilan bog'liq diffuz bosh og'rig'i yoki individual ravishda ortib borayotgan stresslarda namoyon bo'ladi.

Biroq, individual belgilar yashirin davr ichida allaqachon namoyon bo'ladi bola hayotining birinchi oylari: yuqori sezuvchanlik sezgirlik tashqi ogohlantirishlarga, ortiqcha yig'lash, uyqu buzilishi, titroq va boshqalar. Shuni ta'kidlash kerakki, bu alomatlar DEGS uchun mutlaqo xos emas va boshqa sabablar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

PEDAGOGIKA

Keyinchalik, DEGS bo'lgan bolalar maktab ko'nikmalarini (o'qish, hisoblash, yozish) rivojlanishidagi buzilishlar bilan tavsiflanadi. Bu hatto buzilmagan yoki yuqori intellekt mavjud bo'lganda ham past akademik ko'rsatkichlarga yordam beradi. Bundan tashqari, DEGS aqliy jarayonlarning buzilishi bilan ham tavsiflanadi - diqqat, xotira, idrok va fikrlash.

Shunday qilib, diqqat yetishmasligi, birinchi navbatda, diqqatni jamlash va ushlab turishdagi qiyinchiliklarda namoyon bo'ladi, bu chalg'itishning kuchayishi bilan bog'liq (ba'zan kichik stimullarga, lekin ko'proq darajada yorqin va individual ravishda jozibali), charchoq (odatda miya asteniyasining oqibati), qat'iylatsizlik va yetarli motivatsiyaning yo'qligida seziladi.

XULOSA

Diqqat yetishmasligi va giperaktivlik sindromi (DEGS) bolalar orasida keng tarqalgan nevrologik buzilish bo'lib, u e'tiborsizlik, ortiqcha faollik va impulsivlik bilan tavsiflanadi. Ushbu sindrom ilk bor 19-asrda kuzatilgan va ilmiy jihatdan 20-asrning ikkinchi yarmida chuqur o'rganila boshlagan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, DEGS biologik va psixologik-ijtimoiy omillar ta'sirida rivojlanishi mumkin. Genetik moyillik asosiy sabab sifatida qaralsa-da, prenatal va postnatal omillar, shuningdek, tarbiya va ijtimoiy muhit ham uni kuchaytirishi mumkin.

Miyaning frontal va sensomotor sohalaridagi neyrofiziologik o'zgarishlar, dopamin va norepinefrin moddalari yetishmovchiligi DEGSning patogeneza asosiy rol o'ynaydi. Ushbu buzilish maktabgacha yoshdan boshlab aniqlanishi mumkin bo'lib, diqqatning beqarorligi, harakat koordinatsiyasining buzilishi, hissiy beqarorlik va o'qish qiyinchiliklari bilan namoyon bo'ladi. Ayniqsa, maktab yoshida bolalar o'zlashtirishda muammolarga duch keladi, bu esa ularning akademik muvaffaqiyatiga va ijtimoiy moslashuviga ta'sir qiladi.

Shunday qilib, DEGSning sabablarini, diagnostikasini va korreksiya usullarini chuqur tushunish muhimdir. Ushbu bolalarga pedagogik va psixologik yondashuvlarni uyg'unlashtirib yordam berish, ularning rivojlanishidagi salbiy oqibatlarni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Э. Голдберг. Управляющий мозг: лидерство и цивилизация. – М., 2003.
2. Ж.М. Глозман. Нейропсихология детского возраста. – М.: Академия, 2009.
3. В.Р. Кучма, А.Г. Платонова. Дефицит внимания с гиперактивностью у детей России - распространённость, факторы риска и профилактика. – М., 1997.
4. Д.В. Пушкарева, Т.И. Иванова. Синдром дефицита внимания и гиперактивности у взрослых: причины возникновения, основные клинические проявления и коморбидные психические расстройства (литературный обзор) // Омский психиатрический журнал. – 2018. - №4. – С. 8-13.
5. A.K. Leung, J.F. Lema. Attention deficit hyperactivity disorder: an update. *Advanced in Therapy*. - 2003. - Vol. 20. – P. 305–318.
6. Ю.И. Барашнев. Истоки и последствия минимальных мозговых дисфункций у новорождённых и детей раннего возраста// *Акушерство и гинекология* - 1994.- №2.- С.20-24.
7. Н.Н. Заваденко. Гиперактивность и дефицит внимания в детском возрасте. - М., 2005.
8. О.И. Политика Дети с синдромом дефицита внимания и гиперактивностью. - СПб., 2008.
9. N.N. Zavadenko, N.Yu. Suvorinova, M.V. Rumyantseva "Diqqat etishmasligi bilan giperaktivlik: xavf omillari, yosh dinamikasi, diagnostika xususiyatlari" // *Defektologiya*. - 2003. - 6-son.
10. M.M.Xasanova. Bolalardagi diqqat yetishmasligi va giperaktivlik sindromining ba'zi bir jihatlari. – *Innovations in technology and science education scientific journal*. VOLUME 2, ISSUE 14, 574-578-b.
11. Xasanova, M., & Shodmanov, Q. (2023). Maktab yoshidagi bolalardagi diqqat yetishmasligi va giperaktivlik sindromini kelib chiqishi, rivojlanishi hamda uni bartaraf etish usullari. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(12), 11–13. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/24020>
12. Xasanova, M. & Shodmanov, Q. Rivojlanishida nuqsoni – diqqat yetishmovchilik sindromi bor bolalarning tibbiy reabilitatsiyasi masalalari. «MAXSUS VA INKLYUZIV TA'LIM: AN'ANA, TAJRIBA VA INNOVATSIYALAR» mavzusida respublika anjumani tezislari to'plami. – Nizomiy nomidagi TDPU. (2023). 650-653 betlar.